

УДК 796.2(091)

Історія розвитку українських народних рухливих ігор: теоретичний аспект

Хлус Н. О., Петрикей О. О.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Анотація

Мета. Мета статті – розкрити основні теоретичні аспекти історії розвитку українських народних рухливих ігор від минулого до сьогодення.

Матеріал і методи. Для досягнення поставленої мети використано такі теоретичні методи: аналіз науково-методичної, історичної літератури, наукових праць дослідників та Internet-джерел, порівняння, синтез, систематизація та узагальнення інформації.

Результати. Стаття присвячена дослідженню історії розвитку українських народних рухливих ігор як важливого елемента національної культурної спадщини. Аналіз джерел дозволив розкрити теоретичний аспект за такими основними напрямками: становлення гри як суспільного історичного явища; виникнення української народної рухливої гри; значення української народної рухливої гри для дітей; використання української народної рухливої гри на сучасному етапі. Гра є соціальним явищем, що займає важливе місце як в суспільстві загалом, так і в житті кожної людини. Вона має багато спільного з працею, адже включає цілеспрямовані зусилля для досягнення мети, викликає радість від успіху, перемоги чи вдало виконаної дії, а також відображає взаємини в колективі. Українські народні рухливі ігри виникли в глибокій давнині як природний спосіб розвитку фізичних і моральних якостей дітей, а також як форма передачі традицій, цінностей та досвіду від покоління до покоління. Їхня багатогранність дозволяє не лише розважати, а й навчати, виховувати, зміцнювати здоров'я та формувати відчуття єдності з національною культурою. Через історію розвитку українських народних рухливих ігор можна простежити етапи становлення українського суспільства, його звичаї, обряди, світогляд і особливості побуту. Багато з цих ігор тісно пов'язані з природними умовами, сільськогосподарськими роботами, святами та обрядами, що підкреслює їхню інтеграцію в життя українців. Досліджуючи історію розвитку українських народних рухливих ігор діти та молодь дізнаються про походження ігор, їхні символи, правила та атрибути. Це збагачує їхній світогляд і зміцнює зв'язок із національною культурою. Українська народна рухлива гра для дітей має культурне, виховне та освітнє значення, адже гра є невід'ємною частиною національної спадщини; має універсальне значення, сприяє розвитку комунікації, формуванню почуття справедливості, навчає взаємодіяти в колективі, розвиває кмітливість, витривалість та творче мислення. Важлива роль українських народних рухливих ігор у формуванні гармонійної особистості та передачі культурного досвіду від покоління до покоління. Однією з найважливіших функцій української народної рухливої гри є її здатність адаптуватися до сучасних умов і водночас зберігати історичну й культурну автентичність. Використання таких ігор у освітньому процесі допомагає формувати у дітей любов до свого коріння, повагу до традицій і розуміння їхньої унікальності.

Висновки. Історія розвитку українських народних рухливих ігор є яскравим відображенням культури, традицій і світогляду нашого народу. Вони виконували важливу роль у вихованні дітей, сприяли фізичному розвитку, формуванню моральних якостей, розвитку комунікативних навичок і зміцненню соціальних зв'язків. Відображаючи побут, звичаї та обряди різних регіонів України, народні ігри виступали не лише засобом розваги, але й способом передачі досвіду, знань і культурних цінностей від покоління до покоління.

Ключові слова: українська народна рухлива гра; етапи становлення; історичне явище; свята; обряди; забави.

Abstract

History of the development of ukrainian folk movement games: theoretical aspect

N. Khlus, O. Petrykei

Purpose. The purpose of the article is to reveal the main theoretical aspects of the history of the Ukrainian folk movement games development from the past to the present.

Material and Methods. To achieve the purpose of the article, the following theoretical methods have been used: analysis of scientific and methodological, and historical literature, scientific works of researchers and Internet sources; comparison; synthesis; systematization and generalization of information.

Results. The article is devoted to the study of the history of the Ukrainian folk movement games development as an important element of the national cultural heritage. The analysis of the different sources allowed us to reveal the theoretical aspect of the Ukrainian folk movement games development in the following main areas: the formation of the game as a social historical phenomenon; the emergence of the Ukrainian folk movement game; the importance of the Ukrainian folk movement game for children; the use of the Ukrainian folk movement game at the

present stage. The game is a social phenomenon that occupies an important place both in society and in each person's life. It has much in common with labour, as it includes purposeful efforts to achieve a goal, causes joy from success, victory or a successfully performed action, and also reflects relationships in the team. Ukrainian folk movement games arose in ancient times as a natural means to develop children's physical and moral qualities, as well as a form of transmitting traditions, values, and experience from generation to generation. Their versatility makes it possible not only to entertain, but also to teach, educate, strengthen health and form a sense of unity with the national culture. Through the history of the Ukrainian folk movement games development, one can trace the stages of the formation of Ukrainian society, its customs, rituals, worldview and peculiarities of everyday life. Many of these games are closely related to natural conditions, agricultural work, holidays and rituals; it emphasizes their integration into the lives of Ukrainians. By studying the history of the Ukrainian folk movement games development, children and young people learn about the origin of games, their symbols, rules and attributes. This enriches their worldview and strengthens the connection with the national culture. Ukrainian folk movement games for children have cultural, educational and educational significance, because the game is an integral part of the national heritage; also, they have universal significance, due to promoting the development of communication, forming a sense of justice, teaching teamwork, developing intelligence, endurance and creative thinking. Ukrainian folk movement games play an important role in the formation of a harmonious personality and the transmission of cultural experience from generation to generation. One of the most important functions of Ukrainian folk movement games is their ability to adapt to modern conditions and at the same time preserve historical and cultural authenticity. The use of such games in the educational process helps to form children's love for their roots, respect for traditions and an understanding of their uniqueness.

Conclusions. The history of the Ukrainian folk movement games development is a vivid reflection of the culture, traditions and worldview of our people. They played an important role in the upbringing of children, contributed to physical development, the formation of moral qualities, the development of communication skills and the strengthening of social ties. Reflecting the life, customs and rituals of different regions of Ukraine, folk games served not only as a means of entertainment, but also as a way of transferring experience, knowledge and cultural values from generation to generation.

Keywords: Ukrainian folk outdoor game; stages of formation; historical phenomenon; holidays; rituals; fun.

Вступ

В умовах сьогодення, коли наша ненька Україна виборює право на існування як незалежної держава, одне з основних завдань вчителів фізичної культури закладів загальної середньої освіти – це формування в учнів високих моральних, духовних та фізичних якостей, спрямованих на виховання любові до Батьківщини, національної самосвідомості, готовності до захисту держави та активної участі в її розвитку. Патріотичне виховання під час уроків фізичної культури поєднує в собі рухову активність, національно-культурні традиції та ідеї, які сприяють формуванню громадянської позиції та фізичної загартованості майбутнього покоління. Одним з основних засобів фізичного виховання для формування патріотичної свідомості учнів є українські народні рухливі ігри (Кузь & Сивачук, 2003; Гримич, 2008; Челало & Маркова, 2018).

Українські народні рухливі ігри є невід'ємною частиною культурної спадщини, яка протягом століть формувала національну ідентичність і виховувала нові покоління. Ці ігри, що зароджувалися в глибині народних традицій, слугували не лише джерелом розваг, але й важливим елементом соціалізації, фізичного виховання та духовного розвитку. У них відбилася мудрість предків, яка передавалася з покоління в покоління через спільні дії, співи, рухи та ритуали (Пристапа et al., 1999; Кругляк & Кругляк, 2000).

Гра супроводжує людину від самого народження, будучи важливим елементом її розвитку. Наші обряди й традиції також мають ігровий характер, що підкреслює універсальність гри у формуванні особистості. Через гру дитина засвоює основи виховання, взаємодіючи з батьками, а граючи з однолітками, вчиться соціальних норм поведінки в колективі. Саме у грі формуються такі важливі риси, як кмітливість, спритність і товариськість, а також забезпечується фізичний розвиток (Цьось, 1994; Вольчинський,

1999; Вільчковський & Курок, 2019).

З давніх часів гра є невіддільною частиною людського життя, виконуючи функції відпочинку, навчання, спілкування й рухової активності. Дитина, пізнаючи світ через гру, розвиває не лише фізичні, а й душевні якості, що позитивно впливає на її становлення.

Українські народні рухливі ігри включені до Модельної навчальної програми «Фізична культура. 5-6 класи» для ЗЗСО (Педан et al., 2022) та Навчальної програми для закладів загальної середньої освіти «Фізична культура 6-9 класи» (2022), рекомендованою Міністерством освіти і науки України і є невід'ємною частиною в варіативному модулі «Рухливі ігри» та проводяться на уроках фізичної культури. Під час проведення спортивно-масових заходів, на перервах, під час перебування на свіжому повітрі у групах продовженого дня в закладах загальної середньої освіти та закладах дошкільної освіти систематично використовуються українські народні рухливі ігри (Андрощук, 2001; Огніста & Огністий, 2004; Карасевич & Карасевич, 2019; Курок et al., 2023).

Дослідження історії українських народних рухливих ігор має теоретичне значення для розуміння їх еволюції, ролі у формуванні етнокультурних цінностей та впливу на сучасні педагогічні й фізкультурні практики. Питаннями історії розвитку та становлення українських народних рухливих ігор займалися такі науковці: професор Цьось А. В. (1994) розглядав питання про використання специфічних атрибутів для українських народних рухливих ігор, та надавав рекомендації щодо їх виготовлення; Курок О. І., Хлус Н. О., Тітаренко С. А. (2023) досліджували проблему використання рухливих ігор, а зокрема і українських народних рухливих ігор в різних вікових групах, організацію та керівництво рухливими іграми з дітьми дошкільного віку. Челало С. А., Маркова О. В. (2018) розкрили історію розвитку народних рухливих ігор та окремі аспекти їх ви-

користання у фізичному вихованні дитини, проаналізували значення українських народних рухливих ігор для повноцінного розвитку дитини та довели вплив їх на розвиток у дітей основних рухів та рухових якостей (Приступа et al., 1999; Вільчковський & Курок, 2019).

На сучасному етапі актуальність дослідження історії розвитку українських народних рухливих ігор обумовлена не лише потребою збереження національної спадщини, але й їхнім великим потенціалом у виховній та освітній діяльності.

Мета дослідження – розкрити основні теоретичні аспекти історії розвитку українських народних рухливих ігор від минулого до сьогодення.

Відповідно до поставленої мети були висунуті такі **завдання дослідження**:

1. проаналізувати науково-методичну, історичну літературу та Internet-джерела з зазначеного питання;
2. виокремити основні історичні періоди становлення української народної рухливої гри як суспільного явища;
3. дослідити використання української народної рухливої гри на сучасному етапі та розкрити значення українських народних рухливих ігор для дітей.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри теорії і методики фізичного виховання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка «Вдосконалення методичних, психологічних і організаційних основ фізкультурно-спортивної та туристично-краєзнавчої роботи з різними групами населення», номер державної реєстрації теми в УКР ІНТЕІ: 0122U201671.

Матеріал і методи

З метою дослідження етапів розвитку українських народних рухливих ігор було проаналізовано джерела із зазначеного питання та виокремлені основні історичні періоди становлення української народної рухливої гри як суспільного явища за допомогою групи теоретичних методів: аналіз, порівняння, синтез, систематизація та узагальнення інформації.

Результати дослідження та їх обговорення

Становлення гри як суспільного історичного явища. Якщо звернутися до історії світової культури, стане очевидним, що народні рухливі ігри виникли не лише як спосіб розваги, а були тісно пов'язані з потребами життя народів. Для народів, які ще не мали розвиненої культури, ігри-забави стали першою соціальною школою та формою колективної взаємодії поза межами родини. Часто такі колективи об'єднували членів різних родів чи громад. У всі часи кожен народ мав свої національні рухливі ігри, в яких відображалися унікальні риси, світогляд і напрямки думок (Гримич, 2008).

Останнім часом відбувається активне відродження культурних цінностей нашого народу, які тривалий час були забуті або витіснені зі свідомості українців. Одним із таких скарбів є українська народна рухлива гра, яка відображає характер, темперамент, почуття, побут і звичаї

українського народу. Українські народні рухливі ігри – це безцінна спадщина, яку передали нам наші пращури.

Упродовж століть в Україні, через життя й побут мільйонів людей, сформувалися унікальні народні рухливі ігри, відшліфовані та перевірені досвідом багатьох поколінь. Вони, наче дзеркало, відображають звичаї, побут і світогляд українців. Кожна гра та забава має свої особливі функції й сприяє розвитку фізичних і моральних якостей (Сивачук & Циганок, 2016).

Перед тим як ознайомитися з історією розвитку українських народних рухливих ігор, необхідно з'ясувати значення гри як історичного явища, зокрема регіональні особливості та вплив гри на становлення української культури.

Гра є соціальним явищем, що займає важливе місце як в історії суспільства, так і в житті кожної людини. Вона має багато спільного з працею, адже включає цілеспрямовані зусилля для досягнення мети, викликає радість від успіху, перемоги чи вдало виконаної дії, а також відображає взаємини в колективі.

Науковець Гримич М. (2008) досить детально дослідив таке явище як гра, намагаючись детально розкрити теорію зародження гри. Однак часто повністю не розкривається достовірне обґрунтування природного потягу дітей до гри. Дослідники Кузь В. Г., Сивачук Н. П. (2003) вважають, що гра є відпочинком для дитини після рутинної праці. Втім така теорія більше притаманна дітям старшого віку і не здатна пояснити ігрову активність дітей, які не потребують відпочинку через відсутність будь-яких обов'язків.

Інші науковці Вільчковський Е. С., Курок О. І. (2019) навпаки, досліджують ігри як прояв надмірної життєвої енергії, яка найяскравіше проявляється саме в дитячих іграх. Представники-науковці, які є основоположниками третьої теорії походження гри стверджують, що дитячі ігри є потужним природним потягом, притаманним усім живим істотам. Вільчковський Е. С., Курок О. І. (2019) звертають увагу на те, що у багатьох іграх чітко проявляється дух суперництва, тобто дух змагання (бажання перемогти, від чогось захиститися, тощо). Науковець Гримич М. (2008) має іншу думку щодо походження гри, згідно з якою гра є природним прагненням до виховання. Він підкреслює, що кожна жива істота отримує у спадок схильність до певної діяльності, яка має такі риси як відданість, притаманна боротьба та такі риси, які в майбутньому можуть допомогти адаптуватися до життєвих умов. Він зазначає, що «Ігри – це моменти дитячого життя, які за своєю користю не можна порівняти ні з чим іншим» та виділяє такі основні позитивні ознаки гри: приємне використання часу; вихід для зайвої енергії, яка б могла прийняти антисоціальний напрям; відпочинок; відбувається врівноваження витрачених сил; вплив на виховання.

Ще за часів античності філософи проявляли інтерес до гри, вбачаючи в ній один із ключових способів гармонійного розвитку особистості. Філософ Платон надавав грі великого педагогічного значення, а Аристотель зазначав: «До п'ятирічного віку, коли ще рано починати практичне навчання, слід заохочувати дитину до рухової активності, аби її організм не залишався бездіяльним».

Історія виникнення української народної рухливої гри. На початковому етапі становлення української народної рухливої гри, ігри були частиною мистецтва первісного суспільства, відображаючи трудові та побутові дії людини. Вони поєднувалися з танцями, співами та музикою, формуючи цілісну культурну діяльність. З розвитком мови, мислення та знарядь праці ігри поступово відокремилися в окремий вид діяльності, набули більшого змістового багатства та складності, включивши абстрактні рухи та нові дії.

З давніх-давен наші предки жили в єдності з природою, а їхній світогляд і трудова діяльність нерозривно перепліталися з природними явищами. Вони вірили в богів, які управляли світом, і особливо шанували тих, від кого залежали їхній добробут і щастя. Весну зустрічали веснянками (гаївками), які об'єднували співи, танці та ігри в одне цілісне дійство. Зміна пори року, наприклад, перехід Сонця з літа на осінь, відзначалася святом Івана Купала – днем «великого очищення вогнем».

Ігрові обряди присвячувалися Матері-Землі, Перуну – Богу Грому та блискавки, і Ярилу – Богу Сонця. Ушанування цих божеств через пісні, танці та ігри мало практичний сенс – умилювати природу, щоб забезпечити достаток і благополуччя. З часом ритуальні дійства втратили свій сакральний характер, залишившись у вигляді молодіжних і дитячих забав. Народні рухливі ігри стали невід'ємною частиною зібрань дорослих і дітей. Найбільш популярними видами ігрової діяльності були біг, скачки, стрільба з лука, кулачні бої, метання спису, а жінки й діти часто водили хороводи. Участь у таких розвагах допомагала людям відволіктися від повсякденних турбот, укріпити віру у власні сили та підняти духовний стан.

З часом зміст народних рухливих ігор змінювався, з'являлися нові варіанти, однак їхня основа залишалася незмінною. Народна рухлива гра включала природні рухи: ходьбу, біг, стрибки, метання, лазіння, вправи з предметами. Завдяки цьому вона стала незамінним засобом фізичного виховання дітей. Світ дитячих ігор вражає своєю різноманітністю: рухливі, сюжетні, народні, рольові, спортивні, імітаційні, групові, естафетні, змагальні та інші (Челало & Маркова, 2018).

На початковому етапі розвитку рухливих ігор їхня тематика була пов'язана з імітацією збирання врожаю та полювання. Масові ігри у слов'ян проводилися під час весілля, на місцях обміну товарами та навіть на похоронах. Такі ігрища включали танці, пісні, різноманітні ігри й фізичні вправи, що мали змагальний характер. Молодь і діти демонстрували свої вміння в стрільбі з лука, метанні каменів на відстань та верховій їзді. Ігри передавалися з покоління в покоління, причому кожне нове покоління збагачувало їх, додаючи свої ідеї й створюючи нові забави. Завдяки колективній народній мудрості з'явилося безліч різноманітних українських народних рухливих ігор, виховна цінність яких є надзвичайно великою.

Природні умови, історичні та економічні особливості розвитку тієї чи іншої частини України наклали свій відбиток на народні рухливі ігри. В степовій частині України, де багато рівних майданчиків, в більшій мірі були поширені рухливі ігри з елементами метання, бігу; гірській місцево-

сті – були притаманні рухливі ігри на рівновагу та перетягування. Однак народні рухливі ігри мали багато спільного, зокрема було зумовлено споконвічними хліборобськими традиціями. Це такі українські народні рухливі ігри, як «Просо», «Гречка», «Печу, печу хлібчик», «Огірочки». Значну групу українських народних рухливих ігор складала ігри, в змісті яких відображалася поведінка птахів і звірів, зокрема рухливі ігри: «Хорти», «Зайчик», «Коза», «Ворона», «Перепілочка» (Пристапа et al., 1999).

У сиву давнину наші предки шанували пору року, вважаючи, що всі сакральні зміни відбувалися при переході від однієї пори року до іншої. Науковці Завацький В. І., Цьось А. В., Бичук О. І., Пономаренко Л. І. (1994) зазначають, що найбільше предки шанували весну та вважали, що весна вперше дає про себе знати на церковне свято Стрітіння. В цей день вони спостерігали за погодою, щоб визначити, чи буде весна ранньою, а діти влаштовували різноманітні ігри з участю казкових персонажів.

Науковець Вольчинський А. (1999) вважав, що наші предки початок весни пов'язували з таким церковним святом як Євдокія. У цей день молоді дівчата та хлопці водили веснянки, закликаючи весну та птахів із теплих країв. Тривалість ігор, забав та хороводів у молоді спостерігалася аж до Благовіщення. На Благовіщення не можна було працювати, як зазначалося, що «навіть пташка цього дня не в'є гнізда». Вважалася, що земля в цей день пробуджувалася, і вже можна було розпочинати роботи на городах.

Найбільшим святом весни наші предки вважали Великдень. Це було завжди свято веселощів і найцікавіших ігор для дорослих, молоді та дітей. Найбільш популярні ігри для хлопців були: «Кулачні бої», «Боротьба поодинока», «Довга лоза»; ігри для дівчат: «Мак», «Подольночка», «А ми просто йшли», «Голубка», «Котик і мишка».

Наступним етапом були літні свята («зелені свята»). Наші пращури на «зелені свята» вшановували померлих, молоді люди влаштовували ігри силового характеру та на швидкість. Дівчата водили хороводи, завітчували березу і тополь. Під час осінніх свят Маковея, Спаса, Михайла молодь відпочивала від роботи і старалася весело проводити час. Під час цих свят завжди організовувалися різноманітні змагання з визначенням найсильнішого, найшвидшого тощо. Під час зимових свят (Введення, Катерини, Андрія, Миколая, Різдва) не можна було працювати, тому молодь відпочивала. В основі відпочинку були різноманітні забави, ігри, ворожіння та театралізовані дійства. На свято Водохреща найсміливіші пірнали в ополонку, проводячи очищення водою, влаштовувалися санні перегони.

Тисячолітня героїчна історія українського народу зберігає невмирущі приклади славних подвигів його синів і дочок. Український народ створив унікальні національні підходи до виховання молодого покоління. Одним із ключових елементів цієї системи завжди було гармонійне поєднання виховання фізичних якостей із іншими аспектами розвитку дитини (Грушевський, 2006).

У козацьку добу традиції були багаті на різноманітні ігри та фізичні вправи, які охоплювали всі верстви населення. У той час при кожній українській церкві діяли школи, де учні у вільний від навчання час зміцнювали свої фізичні та моральні якості, беручи участь у народних рух-

ливих іграх.

Однією з найвизначніших постатей у сфері українського спорту та фізичного виховання був професор Іван Боберський – організатор спортивно-рухливих товариств на Галичині, науковець і патріот України. Івана Боберського заслужено називають «батьком» українського сокілства та руханки, а також організатором сокілсько-січового руху в Галичині. Його ідеї були спрямовані на гармонійне поєднання фізичного та духовного виховання українського народу.

На сьогодні відомо близько 20 книг, виданих у Львові на початку ХХ століття, автором яких є професор Іван Боберський. Серед його праць однією з перших був підручник «Рухливі ігри та забави», що побачив світ у 1904 році. У створенні та виданні цих книг велику допомогу надали син Івана Франка – Тарас, а також учень Івана Боберського – Степан Гайдучок (Боберський, 1991).

Українські народні рухливі ігри, які були запропоновані Іваном Боберським, були орієнтовані для проведення їх на свіжому повітрі, на галявинах, що відповідало традиціям того часу. Їх коріння сягає доісторичних, язичницьких часів, відображаючи давні традиції рухливих розваг.

Значення української народної рухливої гри для дітей. Українські народні рухливі ігри завжди були традиційним засобом виховання дітей на засадах національної культури. У цих іграх яскраво відображався спосіб життя українців, їхній побут, трудова діяльність і звичаї. Українські народні рухливі ігри відіграють надзвичайно важливу роль у фізичному та моральному розвитку дітей. З давніх-давен вони слугували не лише способом проведення дозвілля чи розваг, а й інструментом формування особистісних якостей. Завдяки українським народним рухливим іграм у дітей розвивалися стриманість, кмітливість, наполегливість і організованість, а також такі фізичні якості, як сила, спритність, швидкість, витривалість і гнучкість (Войнов et al., 2000).

Рухлива гра – це наповнена змістом творча діяльність, у процесі якої дитина переживає значні внутрішні зміни: фізичні, психічні та соціальні. Вона не є простою розвагою, а важливою частиною життя дитини, що сприяє її розвитку. В процесі гри дитина живе повноцінним життям, яке залишає глибокий відбиток у її свідомості, ніж реальні події. У процесі гри дитина реалізує свої бажання, задовольняє потреби, пов'язані з ростом і розвитком, а також знаходить спосіб пом'якшення або вирішення емоційних конфліктів. Завдяки народній рухливій грі розвивається її фізична сила, моторні навички, швидкість і точність рухів, а також координація (Грушевський, 2006).

Народна гра є потужним інструментом для навчання, через який дитина отримує нові знання про навколишній світ і людські взаємини. Ці знання стимулюють появу нових ідей і формують нові моделі поведінки. У грі дитина вчиться мислити, діяти творчо, набуває досвіду в різноманітних ситуаціях. Вона не лише спостерігає, а й активно взаємодіє з середовищем, навчаючись критично оцінювати те, що відбувається навколо неї.

Українські народні рухливі ігри завжди були тісно пов'язані з укладом життя суспільства, що визначало їх зміст і завдання у вихованні дітей. Джерелом ігрової ді-

яльності ставали реальні умови, в яких зростала дитина, що пояснює динамічний та мінливий характер дитячих ігор. Історично гра стала наслідком трудової діяльності, але в житті окремої людини вона передувала майбутній праці. Граючи, дитина розвивається, формує умовні рефлексії, інтегруючи роботу першої та другої сигнальної системи у взаємодії з навколишнім середовищем. На цей процес значно впливає виховання, яке здійснюється як організований педагогічний процес (Кузь & Сивачук, 2003).

За допомогою українських народних ігор діти в ранньому віці опановували перші елементи грамотності, вивчали вірші, скоромовки, лічилки. Значна половина українських народних ігор супроводжується піснями, промовками. Адже, якщо дитина в процесі гри, співає, то в неї ніколи не проявляється агресивність, зверхність, почуття переваги над іншими. Адже українські народні рухливі ігри є важливим засобом не тільки тілесного, а й духовного вдосконалення дитини.

Багато народних рухливих ігор було створено самими дітьми. Вони відображають унікальні риси нашої культури, а найцінніші з них передаються з покоління в покоління. Повноцінне емоційне та інтелектуальне життя дитини можливе лише тоді, коли вона занурена у світ ігор, казок і музики.

Народна педагогіка наголошує на важливості турботи про фізичний розвиток дітей. Батькам, учителям і вихователям слід заохочувати малечу до рухової активності, адже, як говорить народна мудрість: «Як дитина бігає і грається, так їй здоров'я усміхається», «Чим більше дитина рухається, тим краще вона зростає і розвивається».

Використання української народної рухливої гри на сучасному етапі. Українські народні рухливі ігри, забави, розваги, які виникли тисячоліття тому, органічно збагачують і зберігають українську культуру, що дуже важливо в умовах сьогодення. Українські народні рухливі ігри прості за змістом і доступні дітям різного віку, тому вони є універсальним інструментом фізичного виховання молоді (Карасевич & Карасевич, 2019).

Застосування українських народних рухливих ігор у освітньому процесі має свої особливості. Під час вибору гри важливо враховувати всі вимоги, що стосуються рухливих ігор. Використовуючи українські народні рухливі ігри в різних природних умовах, необхідно добирати їх залежно від тематики. Розповідаючи дітям цікаві історії, легенди, повір'я чи приказки про походження ігор та традиції, педагог розширює їхній світогляд і формує ситуативний інтерес до українських народних рухливих ігор (Кругляк & Кругляк, 2000). Важливо також ознайомити дітей із характерними атрибутами, які можна використовувати під час гри (Завацький et al., 1994).

Наприклад, дітям буде цікаво дізнатися, що м'яч виготовляли з бичачої шерсті, яку скочували в кульку, а щоб надати йому пружності, змочували водою. Інколи замість шерсті використовували пір'я, пух чи волоски очерету. В своїх наукових дослідженнях професор Цюсю А. В. (1994) розкриває питання щодо використання специфічних атрибутів під час проведення українських народних рухливих ігор та надає рекомендації щодо їх виготовлення.

В закладах освіти всі українські народні рухливі

ігри проводяться відповідно до вікових можливостей дітей (Хлус, 2022, 2024). Наприклад в закладах дошкільної освіти із дітьми раннього віку проводяться індивідуальні ігри-забавлянки: «Кую, кую чобіток», «Мишка-скреботушка», «Дибки-дибки», «Печу, печу хлібчик», «Сорока-ворона», «Зайчику, зайчику, де ти бував?», «Котику сіренький». З дітьми середнього дошкільного віку українські народні рухливі ігри бажано проводити під час прогулянок, а саме ігри-заклички з простим текстом: «Дощику, дощику», «Вода холодна», «Зозулю-кавулю», «Вийди, вийди, сонечко»; рухливі хороводні ігри: «Курочка-чубарочка», «Подоланочка», «Кізонька» (Курок et al., 2023).

Дітям старшого дошкільного віку доступні складніші українські народні рухливі ігри на розвиток окоміру, спритності, сили та координації рухів, а саме: «М'яч сусідові», «Не лови гав», «Хто швидше», «У навбитки», «У кидка». Дітям старшого дошкільного віку пропонують також хороводи, але вже з різними національними атрибутами (віночком, хусточкою, стрічкою тощо).

Перш ніж запропонувати дітям дошкільного віку українську народну рухливу гру, необхідно ознайомити їх із її історією, особливостями атрибутів та персонажами, а також розповісти, як у цю гру грали у минулому. Наприклад, перед ознайомленням дітей з рухливою грою «Кривий танець» можна розповісти одну з версій її походження. Вважається, що рухлива гра виникла дуже давно, у ті часи, коли на нашу землю нападали татари. Батьки навчали дітей бути обережними й у разі небезпеки заплутувати свої сліди, щоб вороги не змогли дістатися до села. У танці відтворюється саме такий рух – по кривій лінії (діти водили «кривий» хоровод).

Педагогу необхідно до кожної гри підбирати відповідну інформацію, а також використовувати уривки з оповідань, народних казок, загадок чи прислів'їв. Наприклад, перед ознайомленням дітей з рухливою грою «Коза» можна запропонувати загадку. Перед початком рухливої гри також доцільно співати українські народні пісні, які необхідні для створення відповідної атмосфери (Огніста & Огністий, 2004).

Дітям дуже подобається, коли їм розповідають про виготовлення атрибутів до народних ігор в давнину. У давнину діти використовували для українських народних рухливих ігор майже все, що потрапляло під руку. Із малими формами фольклору можна знайомити дітей як перед початком ігор, так і розучуючи їх безпосередньо під час гри,

оскільки вони досить ритмічні й легко запам'ятовуються. Прислів'я та приказки використовуються і для підбиття підсумку гри: «Зробили спішно, коли б воно не вийшло смішно», «Берись дружно – не буде сутужно» тощо. Такий лаконічний виховний підсумок, справляє на дітей набагато сильніше враження, ніж надокучливе моралізування (Шевченко, 2003).

Вміла організація педагогами та ретельно продумана методика проведення українських народних рухливих ігор та розваг забезпечать не лише виховний вплив, але й пізнавальну та оздоровчу користь. Вони сприятимуть залученню дітей до джерел національної культури та духовності, роблячи їхнє дозвілля цікавим, насиченим та яскравим. Українська народна рухлива гра – це не лише активна рухова діяльність і веселе проведення часу, а й можливість відкрити кожній дитині розкрити своє «Я» та водночас відчувати себе частиною колективної дії. Дитина в грі стає не просто виконавцем, а й активним учасником ігрового процесу.

Висновки

Історія розвитку українських народних рухливих ігор є яскравим відображенням культури, традицій і світогляду нашого народу. Вони виконували важливу роль у вихованні дітей, сприяли фізичному розвитку, формуванню моральних якостей, розвитку комунікативних навичок і зміцненню соціальних зв'язків. Відображаючи побут, звичаї та обряди різних регіонів України, народні ігри виступали не лише засобом розваги, але й способом передачі досвіду, знань і культурних цінностей від покоління до покоління.

Особливістю цих ігор є їхня тісна прив'язаність до природних умов, календарних свят і обрядів, а також використання простих матеріалів для створення ігрових атрибутів. Завдяки своїй універсальності та доступності, вони залишаються актуальними й сьогодні, виконуючи як виховну, так і пізнавальну функції.

Дослідження історії українських народних рухливих ігор дозволяє краще зрозуміти традиції нашого народу та підкреслює важливість їх збереження і популяризації у сучасному освітньому процесі. Вони є цінною складовою культурної спадщини, яка заслуговує на увагу і продовження.

Перспективи подальших досліджень полягають в теоретичному обґрунтуванні історії становлення українських народних рухливих ігор за часів козацтва.

Список літератури

- Андрощук, Н.В. (2001). Рухливі ігри та естафети у фізичному вихованні школярів: метод. посіб. Тернопіль: підручники і посібники, 144. http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/library/TopicDescription?topic_id=119280
- Боберський, І. (1991). Рухливі ігри та забави. Тернопіль, РБВУП, 32.
- Войнов, В.М., Бабаченко, Г.П. & Бондар, Р.С. (2000). Рухливі ігри: навч.-метод. посіб. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 100.
- Вольчинський, А. (1999). Українські рухливі ігри. *Політра педа-*

гога. № 2. 25-29. <http://surl.li/gjumfs>

- Грушевський, М. (2006). Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. / гол. ред. В. Куценко. Київ: Либідь, 253. <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001202>
- Завацький, В.І., Цьось, А.В., Бичук, О.І., & Пономаренко, Л.І. (1994). Козацькі забави: навчальний посібник. Луцьк: Надстир'я, 112. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/3732>
- Карасевич, С.А., Карасевич, М.П. (2019). Рухливі ігри та ігрові вправи: навчальний посібник. Умань: Видавць Сочінський М.М., 146. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/11748/1/Rukhlyvi_igry_ta_igrovi_vpravy.pdf

- Кругляк, О.Я., Кругляк, Н.П. (2000). Від гри до здоров'я нації: рухливі та українські народні ігри, естафети на уроках фізичної культури: метод. посібник Тернопіль: Підручники і посібники, 80. <https://repository.ldufk.edu.ua/items/bdbb6b6f-22a6-4209-871d-f3368a59c10>
- Кузь, В. Г., Сивачук, Н. П. (2003). Українські народні дитячі ігри: посібник для студентів філологічного факультету, студентів дошкільного та педагогічного факультетів. Київ: Науковий світ, 32. <http://surl.li/edwdbt>
- Вільчковський, Е. С., Курок, О. І. (2019). Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: підручник. Суми: ПФ «Університетська книга», 467. https://document.kdu.edu.ua/info_zab/014_312.pdf
- Леськів, А. Д., Дзюбановський А. Б. (2000). Рухливі ігри та естафети на місцевості для школярів молодшого та середнього віку. Тернопіль: Астон, 2000. 132. http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/library/TopicDescription?topic_id=119280
- Огніста, К.М., Огністий, А. В. (2004). Рухливі ігри у фізичному вихованні молодших школярів. Тернопіль: ТДПУ, 40. <http://surl.li/zkpgghl>
- Навчальною програмою для закладів загальної середньої освіти «Фізична культура 6-9 класи» (2022), рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.fizichna-kultura-6-9.pdf>
- Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. (2008). / наук. ред. М. Гримич. Київ: Дуліби, 408. <http://surl.li/cywrwn>
- Педан, О.С., Коломоєць Г.А., Боляк А.А., Ребрина А.А., Дерев'яно В.В., Стеценко В.Г., Остапенко О.І., & Лакіза О.М. (2022). Модельна навчальна програма «Фізична культура 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» наказ Міністерства освіти і науки України від 17.08.2022 року № 752. <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Fiz.kult.5-6.kl.Pedan>
- Приступа, Є.Н., Слимаківський, О.В. & Лук'яненко, О.І. (1999). Українські народні рухливі ігри, розваги та забави: методологія, теорія і практика. Дрогобич: Видання ТзОВ «Вимір», 449. <https://repository.ldufk.edu.ua/home>
- Рухливі та спортивні ігри для дітей дошкільного віку (курс лекцій): навчальний посібник (2023). / автори-укладачі: О. І. Курок, Н. О. Хлус, С. А. Тітаренко. Вінниця: ТОВ «Твори», 198. <http://46.201.250.252:8080/handle/123456789/1922>
- Український дитячий фольклор: критичні матеріали (2016) / уклад. Н. Сивачук, О. Циганок. Умань: ФОП Жовтий О.О. 205. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/6614/1/_doc.pdf
- Хлус, Н.О. (2024). Покращення рухової активності в учнів 5 класів засобами рухливих ігор. Спортивні ігри. 4 (34). Харків: Харківська державна академія фізичної культури, 71-78. https://journals.urau.ua/sports_games/article/view/313532
- Хлус, Н. О.(2022). Розвиток витривалості у дітей старшого дошкільного віку під час проведення рухливих ігор. Спортивні ігри. № 3 (25). Харків: Харківська державна академія фізичної культури, 154–163. <http://www.sportscience.org>
- Цюс, А.В. (1994). Українські народні ігри та забави. Луцьк: Надстир'я, 96. http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/library/DocDescription?doc_id=58796
- Челало, С. А., Маркова, О.В. (2018). Історія розвитку народних рухливих ігор та окремі аспекти їх використання у фізичному вихованні дитини. *Фізичне виховання і спорт в навчальних закладах України на сучасному етапі: стан, напрямки та перспективи розвитку* : зб. наук. праць XXIV Всеукраїнської науково-практичної конференції Центральноукр. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка / ЦДПУ ім. В. Винниченка. Кропивницький ; Харків : ФОП Озеров Г. В., Вип. 24. 314-318. <https://dspace.cusu.edu.ua/items/233cb685-c9dc-404a-9097-0e5b60aafaa2>
- Шевченко, О.В. (2003). Рухливі ігри та забави: навчально-методичний посібник для студентів факультетів фізичного виховання. Кіровоград: РВВ КДІТУ імені Володимира Винниченка, 106. <https://salo.li/BB6695C>
146. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/11748/1/Rukhlyvi_igry_ta_ihrovi_vpravy.pdf [in Ukrainian].
- Kruhliak, O.Ia., Kruhliak, N.P. (2000). Vid hry do zdorovia natsii: rukhlyvi ta ukrainski narodni igry, estafety na urokakh fizychnoi kultury: metod. posibnyk Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 80. <https://repository.ldufk.edu.ua/items/bdbb6b6f-22a6-4209-871d-f3368a59c10> [in Ukrainian].
- Kuz, V.H., Syvachuk, N.P. (2003). Ukrainski narodni dytiachi igry: posibnyk dlia studentiv filolohichnoho fakultetu, studentiv doshkilnoho ta pedahohichnoho fakultetiv. Kyiv: Naukovyi svit, 32. <http://surl.li/edwdbt> [in Ukrainian].
- Vilchkovskiy, E. S., Kurok, O.I. (2019). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku: pidruchnyk. Sumy: PF «Universytetska knyha», 467. https://document.kdu.edu.ua/info_zab/014_312.pdf [in Ukrainian].
- Leskiv, A.D., Dziubanovskiy A.B. (2000). Rukhlyvi igry ta estafety na mistsevesti dlia shkoliariv molodshoho ta serednoho viku. Ternopil: Aston, 2000. 132. http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/library/TopicDescription?topic_id=119280 [in Ukrainian].
- Ohnysta, K.M., Ohnystyi, A.V. (2004). Rukhlyvi igry u fizychnomu vykhovanni molodshykh shkoliariv. Ternopil: TDPU, 40. <http://surl.li/zkpgghl> [in Ukrainian].

• • • •

References

- Androshchuk, N.V. (2001). Rukhlyvi igry ta estafety u fizychnomu vykhovanni shkoliariv: metod. posib. Ternopil: pidruchnyky i posibnyky, 144. http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/library/TopicDescription?topic_id=119280 [in Ukrainian]
- Boberskyi, I. (1991). Rukhlyvi igry ta zabavy. Ternopil, RVVUP, 32. [in Ukrainian].
- Voinov, V.M., Babachenko, H.P. & Bondar, R.Ie. (2000). Rukhlyvi igry: navch.-metod. posib. Cherkasy: ChNU im. B. Khmelnytskoho, 100. [in Ukrainian].
- Volchynskiy, A. (1999). Ukrainski rukhlyvi igry. Politra pedahoha. № 2. 25-29. <http://surl.li/gjumfs> [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. (2006). Dytyna u zvychaiakh i viruvanniakh ukrainskoho narodu. / hol. red. V. Kutsenko. Kyiv: Lybid, 253. <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001202> [in Ukrainian].
- Zavatskyi, V.I., Tsos, A.V., Bychuk, O.I., & Ponomarenko, L.I. (1994). Kozatski zabavy: navchalnyi posibnyk. Luts'k: Nadstyria, 112. <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/3732> [in Ukrainian].
- Karasievych, S.A., Karasievych, M.P. (2019). Rukhlyvi igry ta ihrovi vpravy: navchalnyi posibnyk. Uman: Vydavets Sochinskyi M.M.,

- Navchalnoi prohramoii dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity «Fizychna kultura 6-9 klasy» (2022), rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» (nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 03 serpnia 2022 roku № 698). <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.fizychna-kultura-6-9.pdf> [in Ukrainian].
- Narodna kultura ukraintsiv: zhyttievyy tsykl liudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennia u 5 t. (2008). / nauk. red. M. Hrymch. Kyiv: Duliby, 408. <http://surl.li/cywrrwn> [in Ukrainian].
- Pedan, O.S., Kolomoiets H.A., Boliak A.A., Rebryna A.A., Derevianko V.V., Stetsenko V.H., Ostapenko O.I., & Lakiza O.M. (2022). Modelna navchalna prohrama «Fizychna kultura. 5-6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. «Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy» nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 17.08.2022 roku № 752. <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Fiz.kult.5-6.kl.Pedan.ta.in.22.08.2022.pdf> [in Ukrainian].
- Prystupa, Ye.N., Slymakivskyi, O.V. & Lukianchenko, O.I. (1999). Ukrainski narodni rukhlyvi ihry, rozvahy ta zabavy: metodolohiia, teoriia i praktyka. Drohobych: Vydannia TzOV «Vymir», 449. <https://repository.lidufk.edu.ua/home> [in Ukrainian].
- Rukhlyvi ta sportyvni ihry dlia ditei doshkilnoho viku (kurs lektsii): navchalnyi posibnyk (2023). / avtory-ukladachi: O.I. Kurok, N.O. Khlus, S.A. Titarenko. Vinnytsia: TOV «Tvory», 198. <http://46.201.250.252:8080/handle/123456789/1922> [in Ukrainian].
- Ukrainskyi dytiachyi folklor: krytychni materialy (2016) / uklad. N. Syvachuk, O. Tsyhanok. Uman: FOP Zhovtyi O.O. 205. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/6614/1/_doc.pdf [in Ukrainian].
- Khkus, N.O. (2024). Pokrashchennia rukhovoï aktyvnosti v uchniv 5 klasiv zasobamy rukhlyvykh ihor. Sportyvni ihry. 4 (34). Kharkiv: Kharkivska derzhavna akademiia fizychnoi kultury, 71-78. https://journals.urau.ua/sports_games/article/view/313532 [in Ukrainian].
- Khkus, N.O. (2022). Rozvytok vytryvalosti u ditei starshoho doshkilnoho viku pid chas provedennia rukhlyvykh ihor. Sportyvni ihry. № 3 (25). Kharkiv: Kharkivska derzhavna akademiia fizychnoi kultury, 2022. 154–163. <http://www.sportscience.org> [in Ukrainian].
- Tsos, A.V. (1994). Ukrainski narodni ihry ta zabavy. Luts'k: Nadstyria, 96. http://catalog.library.tnpu.edu.ua:8080/library/DocDescription?doc_id=58796 [in Ukrainian].
- Chelalo, S.A., Markova, O.V. (2018). Istoriia rozvytku narodnykh rukhlyvykh ihor ta okremi aspekty yikh vykorystannia u fizychnomu vykhovanni dytyny. Fizychno vykhovannia i sport v navchalnykh zakladakh Ukrainy na suchasnomu etapi: stan, napriamky ta perspektyvy rozvytku : zb. nauk. prats KhKhIV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii Tsentralnoukr. derzh. ped. un-tu im. V. Vynnychenka / TsDPU im. V. Vynnychenka. Kropyvnytskyi ; Kharkiv : FOP Ozerov H. V., Vyp. 24. 314-318. <https://dspace.cusu.edu.ua/items/233cb685-c9dc-404a-9097-0e5b60aafaa2> [in Ukrainian].

Додаткова інформація

Відомості про статтю:

Онлайн-версія доступна за посиланням:
<https://doi.org/10.15391/si.2025-2.09>

Конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Джерела фінансування

Ця стаття не отримала фінансової підтримки від державної, громадської або комерційної організації.

Отримано: 27.12.2024; Прийнято: 21.01.2025

Опубліковано: 07.02.2025

Відомості про авторів

Хлус Наталія Олександрівна:

завідувач кафедри теорії і методики фізичного виховання, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент; Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженко: вул. Київська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400, Україна.

<https://orcid.org/0000-0001-9860-1047>,
hlusnatasha2020@ukr.net

Петрикей Ольга Олексіївна:

старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання; Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженко: вул. Київська, 24, м. Глухів, Сумська обл., 41400, Україна.

<https://orcid.org/0000-0003-0432-7484>,
petrikeiolga@gmail.com

Information about the Authors

Nataliia Khkus:

Head of Chair of Theory and Methods of Physical Education, Candidate of sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University: 24, Kyivska Street, Hlukhiv, 41400, Ukraine.

Olha Petrykei:

Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Physical Education Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University: 24, Kyivska Street, Hlukhiv, 41400, Ukraine.